

Györe Zoltán

**Eddig ismeretlen kapcsolatok
a Csokonai családban**

megjelent az **Irodalomtörténeti Közlemények 2001/3-4** számában

„...mily tapogatózó eljárás folyik még mindig korának legjelesebb költője Csokonai Vitéz Mihály eredetének, honnanvaló származásának és családja történetének felderítése körül, valóban nem szabad csodálkoznunk, hogy az élet és jellemrajz 1000 koronás pályadíjjal kecsegtetett verseny – meddő maradt...”¹

Bármilyen hihetetlen, de az 1906-ban íródott gondolatok mögötti szomorú valóság nem sokat változott. Kétségtelen tény, hogy Csokonai költészetét, életét, „jellemét” kiválóan ismerjük, családjával kapcsolatban is egyre kevesebb a feltáratlan anyakönyvi adatok száma; genealógiai hibák és téves következtetések azonban Szilágyi Ferenc összefoglaló munkájában² ugyanúgy megtalálhatók, mint Kilián István a családra vonatkozó tanulmányában.³

Ami alább következik, egy genealógiai munka kapcsán került napvilágra, s ha már így történt, őszinte örömmel tölt el, hogy a tárgyban eddig még nem ismert adatokat tehetek közzé.

A szadai tanító

A Szada lakosságának genealógiája című kézirat készítése közben találkoztam először Csokonai József rector nevével. Engem is, mint másokat, egy ilyen név esetében legelőször is az érdekelt, hogy milyen rokoni kapcsolat van nagy költőnk, és a szadai református tanító között.

A kérdésre adandó válasz tekintetében sehol, semmilyen eligazítást nem találtam.⁴ Egyedül Szilágyi Ferenc említett munkája tájékoztatott a szadai tanító és a költő rokonságáról, s ezt a kapcsolatot alátámasztandó a szerző közölte Csokonai József Emich Gusztáv részére írott lemondó nyilatkozatát.⁵

¹ Szabó Zsigmond: A Csokonai-család története (Csokonai Lapok 1906.131. old.)

² Szilágyi Ferenc: Csokonai Vitéz Mihály összes költeményei I. 295. old. Bp. 1975.

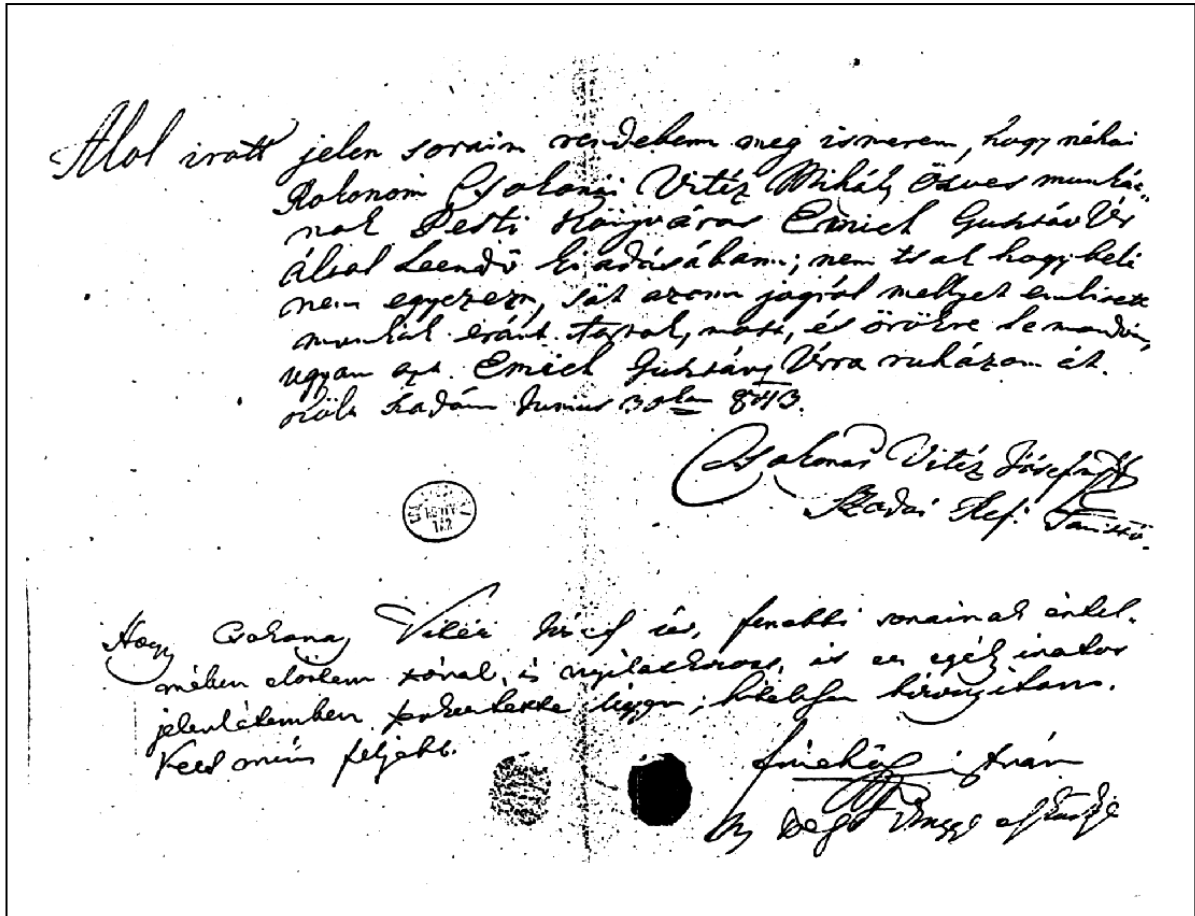
³ Kilián István: Adatok a Csokonai család történetéhez Déri Múzeum Évkönyve 1976. 406. oldal

⁴ Zoltai Lajos: Adatok a Csokonai család életéhez ITK 1905

Kardos Albert: Csokonai Atyja Magyar Helikon 1927

Vargha Balázs: Csokonai emlékek MTA ITI 1960

⁵ OSZK Atheneum Irrattár (Irrattár 3)

A költő József nevű öccsének ugyancsak József nevű fia – aki Szilágyi szerint a szadai tanító – 1802. február 12-én született.

A Szadai református anyakönyvben Csokonai József első említése 1827.11.14-én, utolsó 1849.05.21-én történt. Ezalatt a 22 év alatt csakis, mint házassági tanúval találkozhattunk vele, neki magának 25-47 éves kora között (feltéve, hogy 1802-ben született!) semmilyen anyakönyvezett eseménye – pl. gyermekének születése – nem volt.

Ugyanakkor, ugyanezekben az anyakönyvekben elgondolkodtató bejegyzések találhatók:

1. esketés 1834.11.13-án: Molnár László – Csokonai Mária
2. halálozás 1837.08.10-én: nemes Győri Andrásné – Csokonai Julianna
29 éves
3. esketés 1837.10.23-án: nemes Szabó János – Csokonai Eszter
4. esketés 1851.01.20-án: Dobos János – Csokonai Zsuzsanna

Az 1834-es esketés a hévízgyörki református anyakönyvben is megtalálható, (Molnár László akkor hévízgyörki tanító volt) és ott egyértelműen az áll: Csokonai Mária, a szadai tanító lánya.

Egy 1802-ben született férfinak aligha köthet házasságot 1834-ben a lánya (1.), de ha elméletileg lehetséges is lenne, az 1837-ben elhunyt, 1808-as születésű Julianna (2.) – akiről egyelőre csak feltételezzük, hogy a fenti lányokkal együtt (3., 4.) Csokonai József gyermekei – biztosan nem lehet az.

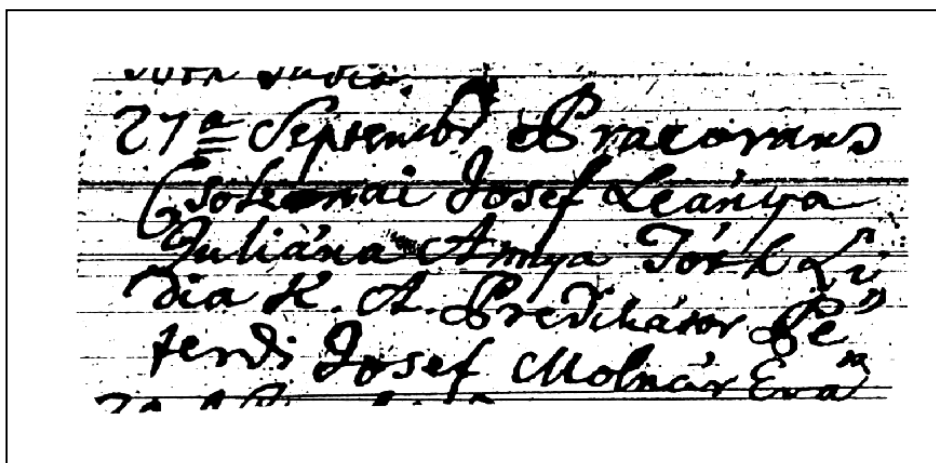
Mindebből sejthető, hogy Csokonai József szadai tanító nem 1802-ben született. De akkor ki volt ő, és hová tűnt Szadáról az 1850-es években?

A megfejtés logikája a következő volt: Dobos János, Csokonai Zsuzsanna férje 1854-ben került Ceglédre lelkésznek; úgy gondoltam, hogy ők vitték magukkal Ceglédre a szülőket. S mi található a ceglédi anyakönyvben:⁶

1. halálozás 1855.07.30-án: Tóth Lídia, Csokonai Vitéz József volt szadai tanító felesége, 73 éves
2. halálozás 1860.04.04-én: özv. Csokonai József volt szadai tanító, 78 évesen

Most már nyilvánvaló tény, hogy a szadai tanító nem 1802-ben született, s így nem is lehet Csokonai Vitéz Mihály unokaöccse. Életkorából adódóan pályáját a 19. század elején kezdte, több helyen folytathatta, ahonnan azután felnőtt gyermekeivel 1827-ben Szadára került.

Egy másik témában kutatva, a mogyoródi református lakosság vizsgálata közben találtam a következőt:⁷

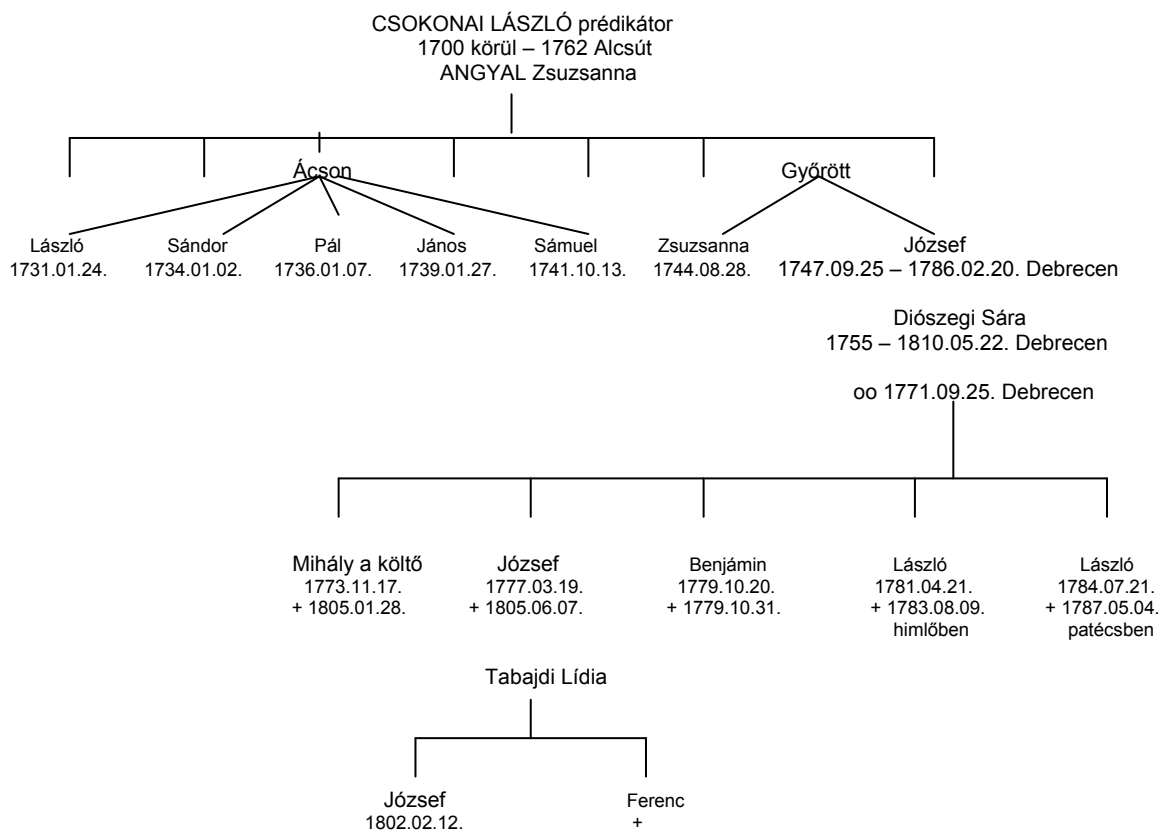
⁶ Lizik Zoltán ceglédi református lelkész szíves közlése

⁷ Mogyoródi református keresztlési anyakönyv, 1808. év

Helyesen láttuk. Pályafutását mint præorans (előkönyörgő) kezdte Magyaródon, itt született 1837-ben elhunyt leánya Julianna. Innen a szomszédos Fótra került, ahol a többi gyermeke született,⁸ majd rövid hévízgyörki tartózkodás után 1827-ben Szadára, ahol azután még 70 évesen is tanított.

Most már igencsak érdekes az alapkérdés, hogy ugyanis milyen rokoni kapcsolat van Csokonai Vitéz Mihály és a szadai tanító között, milyen alapon írta utóbbi a nevezetes lemondó nyilatkozatot, különösen akkor, ha már tudjuk, hogy nem ő az 1802-ben született unokaöcs, az egyetlen, talán akkor még élő örökös.

A tisztánlátás kedvéért nézzük meg a költő családfáját:

Azt hiszem világosan látszik, hogy ha a szadai tanító LÁSZLÓ, a költő nagyapja ágán lenne rokon, akkor csak a költő apjának valamelyik fiútestvérétől származhatott volna. De ez nem biztos, hiszen ezekről a fiúkról nem tudunk, ám Lászlónak voltak testvérei, akikről többet tudunk!

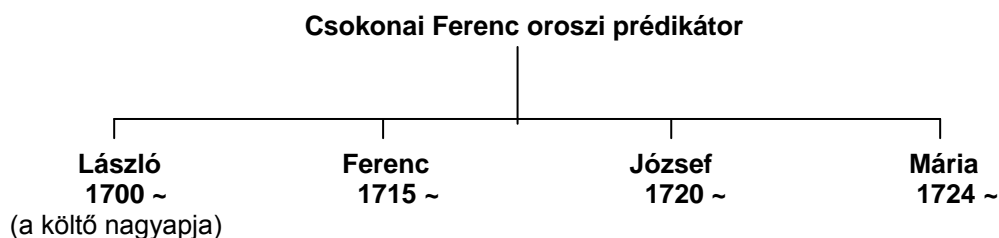
Nézzük, mit tudunk az előző generációról.

⁸ Lásd a 10. oldal táblázatát

Legkorábról, az 1700-as évek elejéről mindjárt két Csokonai Ferenc prédikátort ismerünk.

Egyikük 1711. előtt felső-szakállasi lelkész, 1711.05.12-től 1713-ig a Pozsony megyei Réte református lelkésze, 1720-26-ig keszi pap, 1723-33- között Apáca-szakállason találjuk. 1738-ban jelen volt egy szakállasi pap temetésén. 1712.03.12-én Sámuel nevű fia született Rétén.⁹

A másik Ferenc, mondhatjuk úgy, hogy a mi Ferencünk – hiszen ő a költő dédapja – orosz lelkész volt. Az imént idézett munka is említi őt, mint a barsi egyházmegyében található Kis-Szecse tanácsbíráját 1712-ben. Több gyermekéről tudunk:¹⁰ (a születési dátumok körülbelüliek)

Ha tehát nem a költő nagyapja ágán valósult meg a rokonság, akkor annak valamelyik testvére, Ferenc vagy József is lehetett a szadai tanító őse. De hol keressük a leszármazottaikat?

Talán néhányuk a lelkészi és a tanítói pálya hagyományát folytatta, és Debrecenben is tanult, akkor pedig valami eligazítás-félét találnunk kell a kollégium könyveiben.

Három Csokonai József tanult Debrecenben:¹¹

1. 1743.04.23-án kezdte tanulmányait az első. Róla egyelőre csak annyit tudunk, hogy később, 1750-1752 között Cegléden volt tanító¹²
2. 1776-ban iratkozott be a II. osztályba a naszályi születésű, akkor már nő, második Csokonai József.
3. 1778.03.30-án kezdte tanulmányait a harmadik József, aki Hajdúszováton született. Kiletét, szüleit, rokonságát nem sikerült meghatározni, mert a szováti anyakönyv első, 1735-1783-ig terjedő kötete elveszett, későbbiekben pedig a szováti anyakönyvekben a Csokonai név nem fordul elő.

⁹ Asztalos Miklós: A Pozsony megyei Réte református egyházának feljegyzései és keresztelés könyve 1701-1717. Pécs 1924.

¹⁰ A ceglédi református lelkészi hivatalban őrzött feljegyzésekből, Lizik Zoltán szíves közlése

¹¹ A Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárának szíves közlése

¹² Lizik Zoltán szíves közlése

Naszály új helyszín, mégpedig az „öreg” Csokonaiak csallóközi tevékenységi területének szomszédságában. Mit mondanak a település anyakönyvei?

Id. Csokonai József – a fenti naszályi születésű ifj. József, debreceni diák apja – 1754-1771 között volt lelkész Naszályban. Az életéről és tevékenységéről megemlékező rövid írás¹³ naiv homályba burkolja személyét, és nem követi pontosan az anyakönyvben feljegyzett eseményeket.

Furcsa ember lehetett, annyi bizonyos; hiányosak az anyakönyvi feljegyzések, évekig egy sort sem anyakönyvezett, nem tudni, hogyan vezette a reá bízott lelkeket. 1771-ben különös nyavalyájára hivatkozva nem folytatta tovább a tevékenységét, de a faluban maradt. Valószínűleg súlyos feledékenységgel járó idegrendszeri problémái lehetnek. 1781-ben feleségével együtt még keresztszülők voltak, 1783 februárjában azonban az asszony már mint özv. Csokonai Józsefné egyedül keresztanya. Csokonai József halála tehát 1782-re tehető. Apja állapotának rosszabbodása hazahozta a már tanítóskodó ifj. Józsefet feleségével, Matolcsi Máriával együtt. Nem tudjuk, hogy életben találta-e még apját, mire a naszályi tanítói állását sikerült elintéznie, de azt igen, hogy 1783.03.11-én Naszályban megszületett a legifjabb Csokonai József, a későbbi szadai tanító.

Hogy is volt ez? Ugorjunk csak vissza Biharba!

Az 1770-es években Debrecenben tanuló két Csokonai József közül az egyik Sárrétudvariba került tanítónak. Az 1780-ban tanítani kezdő József csakis a naszályi születésű lehetett. A szováti csak 1778-ban kezdte a tanulást, neki az 1780-as kinevezés még korai lett volna.

Ha tehát a naszályi Csokonai Józsefről van szó, akkor ő megözvegyült, (emlékezzünk rá, hogy nősen iratkozott be a II. évfolyamra) mert 1780.01.26-án Sárrétudvariban feleségül vette Matolcsi Máriát. Röviddel ezután Gáborjánba helyezték, ahonnan hirtelen eltűnt, s többé a Tiszántúli Egyházkerületben nem is került elő.

Nem is bukkanhattunk rá, hiszen feleségével együtt visszatért Naszályba. Apja egyre romló egészségi állapota is hazahívhatta, vagy egyszerűen csak otthon akarta folytatni a tanítóskodást. Talán az előbbi elképzelés közelebb áll a valósághoz, mert 1784-től már sógora, Egresi János a naszályi tanító. Ifj. Csokonai József jobbnak látta talán, ha özvegy édesanyja Erzsébet lánya gondoskodása alatt marad.

Ami idősebb Csokonai József naszályi lelkész személyét illeti, ő nem volt más, mint a költő nagyapjának, Lászlónak 1720 körül született öccse. Ő az, aki 1743-tól Debrecenben tanult – nem véletlen, hogy fiát is Debrecenbe küldte tanulmányai befejezésére – 1750-52-ig Cegléden tanítóskodott, majd naszályi lelkész lett.

Megkereste-e Debrecenben, az 1776-ban ott tanuló ifj. naszályi Csokonai József első unokatestvérét Csokonai József chirugust? Minden bizonnyal; s az ő gyermekeik,

¹³ Tímár Ágnes: Szülőfalum egyháztörténete Naszály 1993

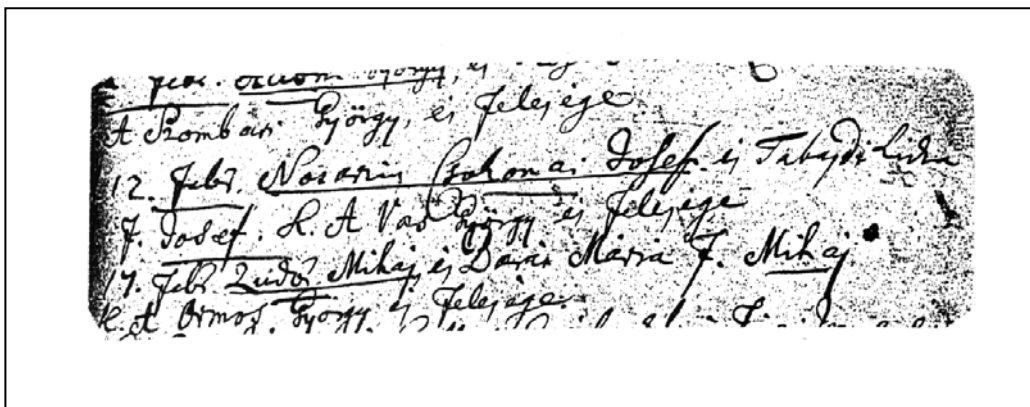
egyrésről a majdani szadai tanító, másrésről Csokonai Vitéz Mihály költő pedig másod-unokatestvérek voltak.

A rokonsági fok pontos megállapítása, valamint a lemondó-nyilatkozat együtt, két igen fontos következtetésre ad módot:

1. 1843-ban (a nyilatkozat kelte) a költő családjának, - s most már ismerve és tudva,
 hogy a *nyilatkozó* nem László családjából való – tehát László családjának utolsó leszármazottja, az 1802-ben született József már nem élt.
2. Debrecenben, a Péterfia u. 957-ben lakó, éppen 75 esztendőes Csokonai Vitéz Ferenc sem László vagy József, de még a mi legidősebb Ferencünk ágán sem lehet rokon, hiszen akkor neki is nyilatkoznia kellett volna.

Az unokaöcs

A szakirodalomban egyszer sem találkoztam azzal a ténnyel, hogy a költő öccse József, Bagaméren jegyző (Notarius) volt. Lehet, hogy később, még hátralévő 3 életévében ispán lett, de a rend kedvéért meg kell mondani, hogy fia születésekor, mint azt az alábbi anyakönyvi részlet is bizonyítja,¹⁴ 1802-ben jegyző volt.

Mit tudunk valójában a legfiatalabb Józsefről?

1. Az a feltételezés, miszerint ő a szadai tanító – mint láttuk – megdőlt.

¹⁴ A Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárának szíves közlése

2. A másik elképzelés szerint – mert valós bizonyíték nincs rá – ő volt a színész, sűgő, az a Csokonai Vitéz József akiről hátrahagyott néhány munkáján kívül semmit sem tudunk. Kilián István is ezt fogadta el,¹⁵ azonban leszármazottjának tekinti a Debrecenben 1875-ben született Csokonai Vitéz Mihályt; s mivel ez a feltevés téves, (a későbbiekben még visszatérünk rá) eleve kétségeink vannak az elképzelést illetően.
3. A Dunamelléki Református Egyházkerület schematizmusa szerint¹⁶ 1844-ben Alsó-Vasadon van egy Csokonai József nevű tanító. 1849-ben Mogyoródra, majd Veresegyházra kerül, ahol 1858-ban nyugalomba vonul, de 1867-ig Veresegyházon él. Személyével valami nem volt rendben. Ha már 1844-től tanított, akkor miért lett 1854-ben újra „segéd iskolai tanító” Veresegyházon, majd mogyoródi rector és 1858-ban nyugalmazott tanító. Ez csak mellékes kérdés, személyével nem ezért foglalkozunk. A Ceglédről kapott jegyzetek¹⁷ szerint ez a Csokonai József (felesége Papp Erzsébet) volt a szadai tanító, és természetesen az 1802-ben született unokaöcs. A bagaméri József és a szadai tanító összekapcsolása még kísért, erre a tévedésre már nem érdemes figyelni; a szadai tanító említése viszont figyelmet érdemel, hiszen valójában az ő, 1817-ben Fóton született fiáról van szó!
4. A debreceni református anyakönyvekben gondosan alá vannak húzva a Csokonai családdal kapcsolatos bejegyzések. Egyet kivéve. Talán átsiklott felette a kutató tekintet?

Halálozás 1841. 08. 6-án: de 9 órakor elhunyt a Péterfia u. 452-ben Csokonai József 40 esztendőskorában, mellvízkórban

Nagyon elgondolkodtató adat és időpont. Életkora alapján éppen ő lehetne a költő unokaöccse, s ha így van, akkor László ága kihalt, és József ágán a család legidősebb élő tagja a szadai tanító.

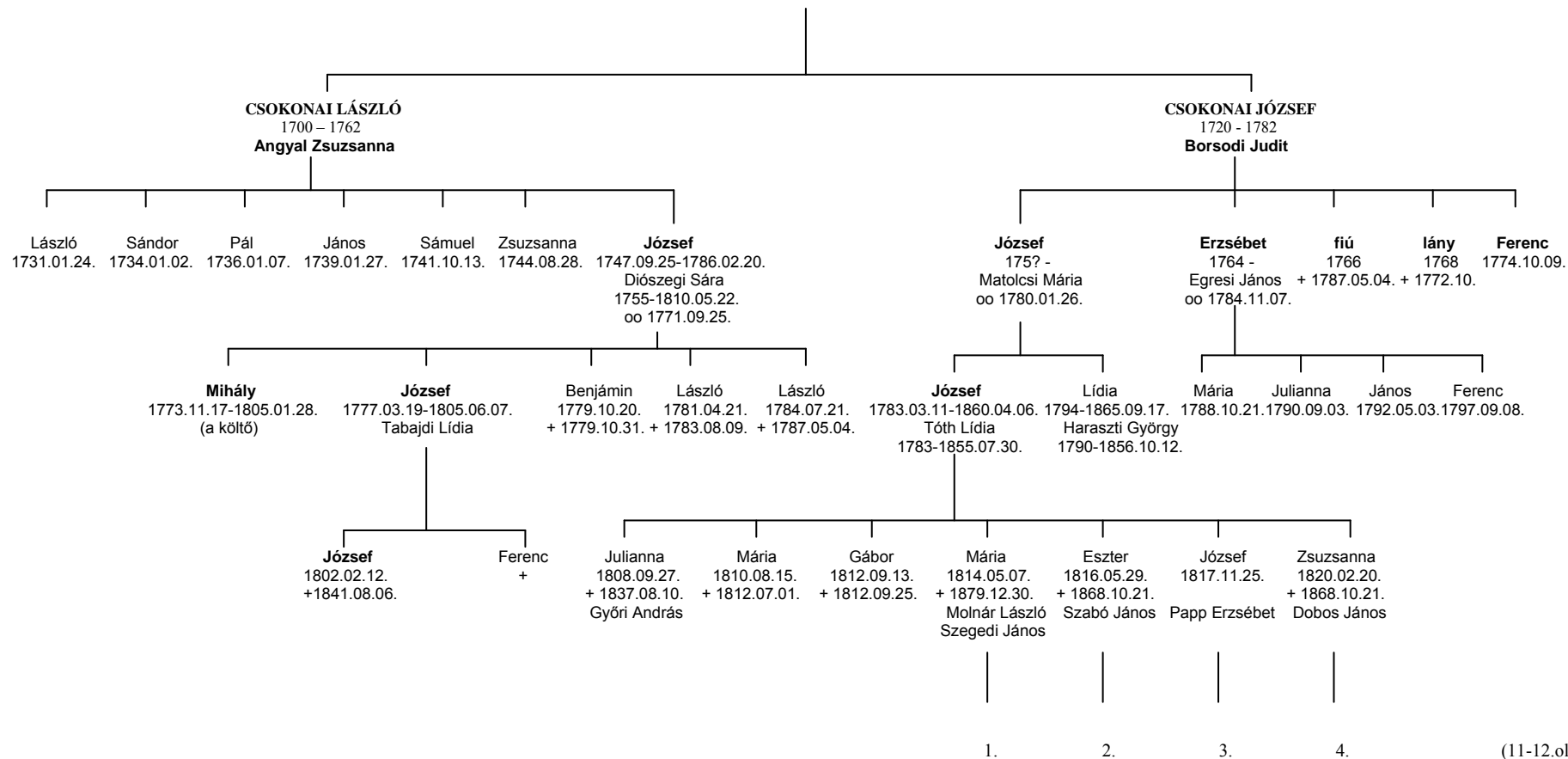
A következő oldalon nézzük meg László és József egyesített családfa-vázlatát.

¹⁵ K.I. Adatok a Csokonai Család történetéhez

¹⁶ A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltárának szíves közlése

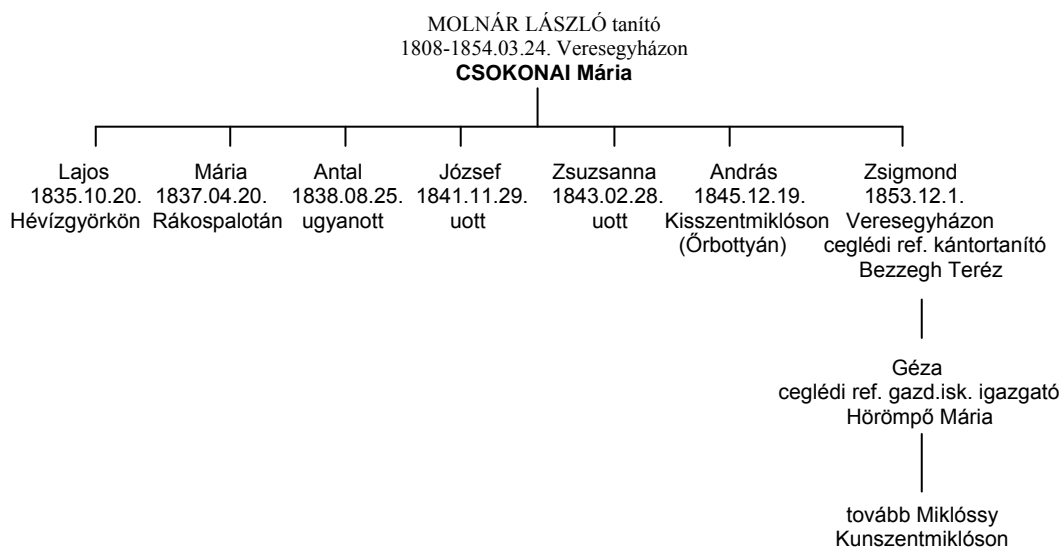
¹⁷ A ceglédi ref. Lelkészi hivatalban lévő feljegyzésből Lizik Zoltán szíves közlése

CSOKONAI FERENC

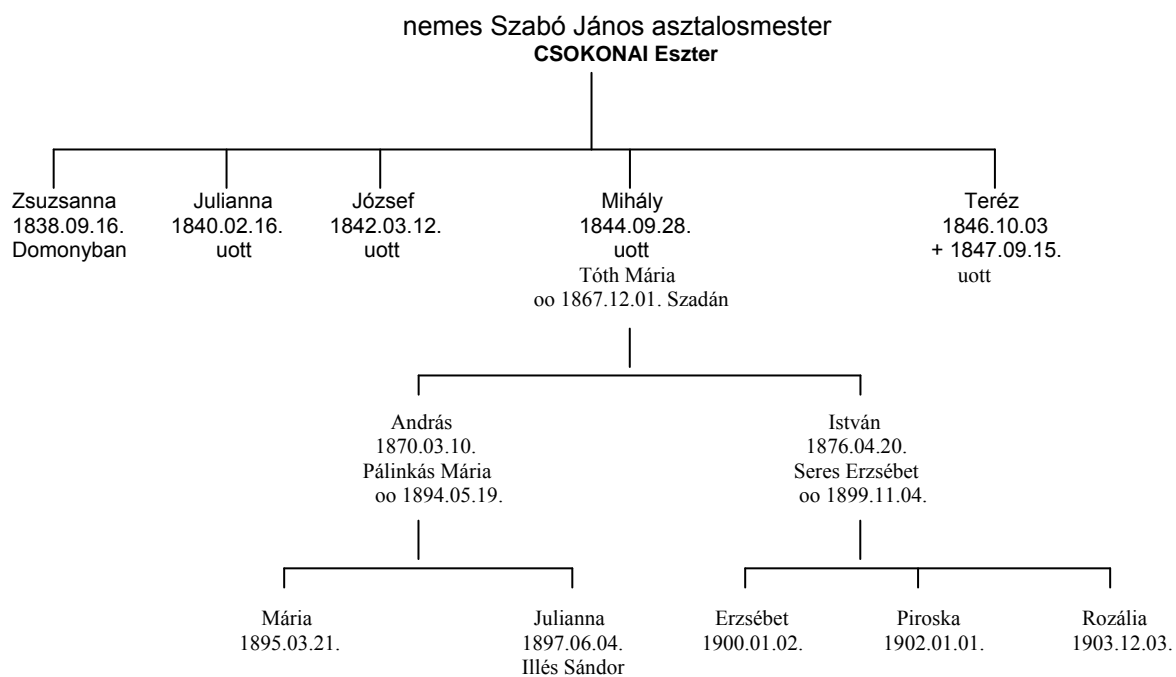

1. 2. 3. 4.

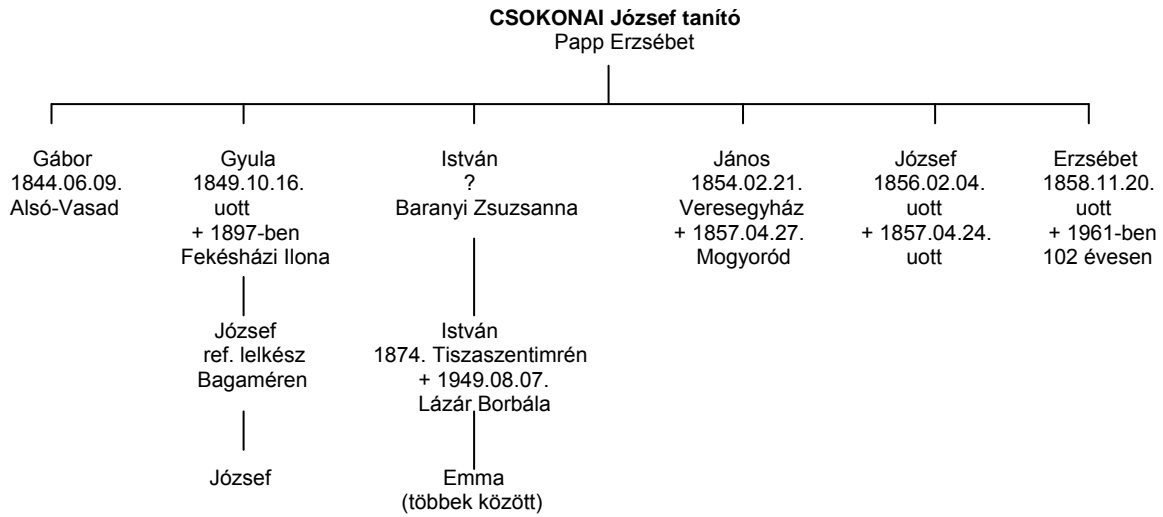
1.

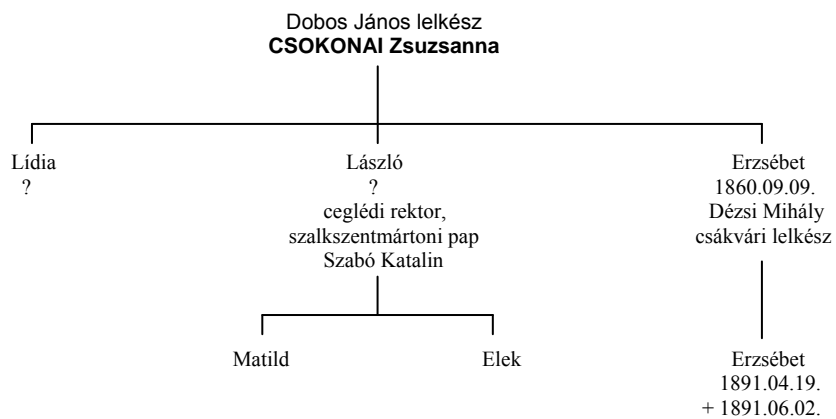
2.

3.

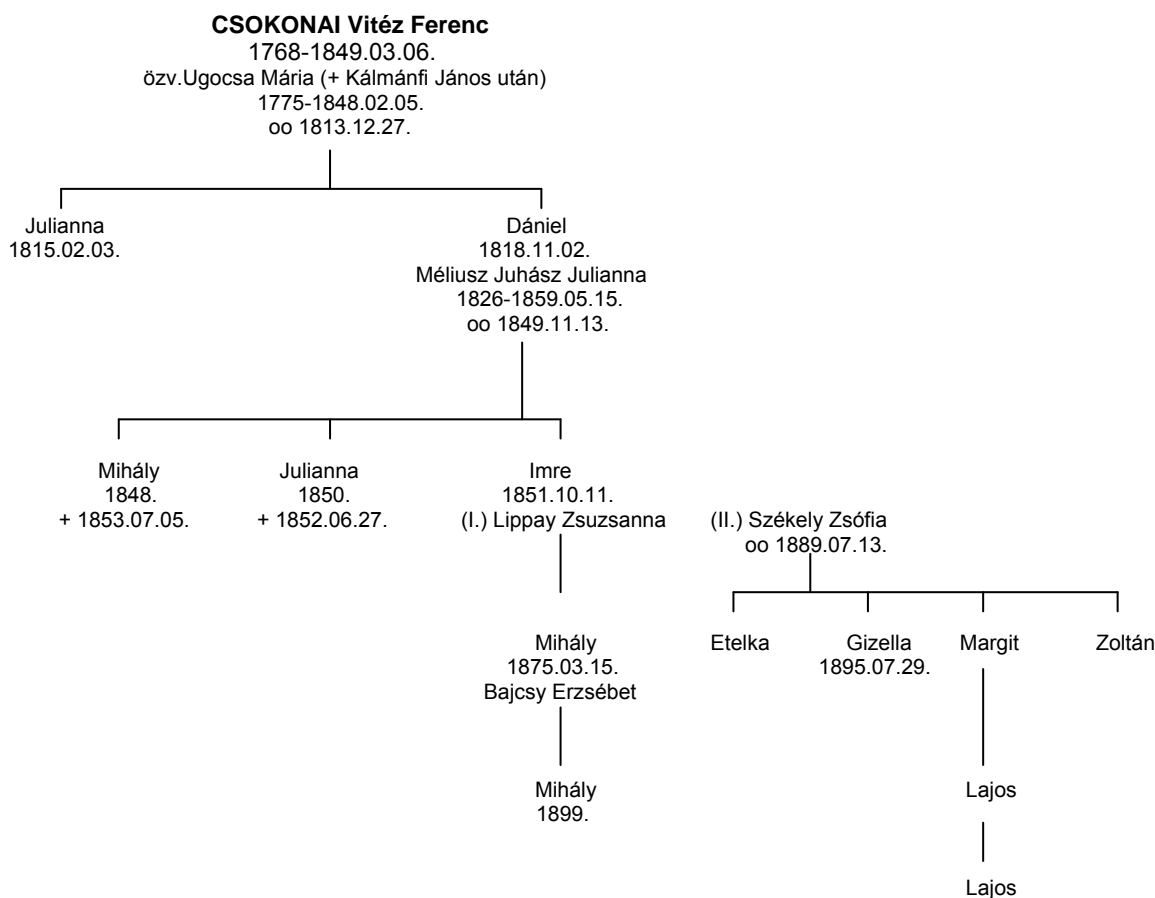
4.

Csokonai Vitéz Ferenc

Minden igyekezetem ellenére sem sikerült kiderítenem, hogy 1768-ban (halálozásakor megadott kora alapján visszszámolt dátum) Csokonai Ferenc hol, és kinek a gyermekeként látta meg a napvilágot. Szinnyei¹⁸ annyival intézi el a kérdést az 1875-ben született Mihály szócikkében, hogy „A költő Csokonai Vitéz Mihály atyai nagybátyjának Ferencnek leszármazottja.” A baj csak az, hogy a költő apjának Ferenc nevű testvére nem volt, arról nem is beszélve, hogy a nagyapa 1762-ben elhunyt. Ennek a ténynek az ismeretében gondolhatta úgy Kilián István,¹⁹ hogy az 1875-ben született Mihály őse közelebbi családtag lehetett, talán éppen az „unokaöcs”, akit más „szabad” József hiányában a színész-súgóval azonosított. Pedig tévedett, az említett Mihály valóban Ferenc leszármazottja.

Ha tehát Ferenc a Csokonai család közelebbi rokona, akkor csakis az 1715 körül született Ferenc leszármazottja lehet. Erre egyelőre semmi bizonyíték sincs, s meg kell elégedni Ferenc alábbi családfájával:

¹⁸ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái

¹⁹ már említett munkája

Életkorából adódóan valószínűleg már özvegyen kötött házasságot Ugocsa Máriával. (45 éves volt.) Az anyakönyv szerint 1813-ban a Mester utcai iskolában tanító, de tudjuk, hogy korábban Hajdúhadházon volt rector, majd Tiszaugaron jegyző.

Lehetséges, hogy az 1715 körül született Ferenc unokája? Mindenesetre a 10. oldali családfába László és József leszármazottai közé szinte bekívánkozik (a hiányzó egy generáció ellenére is) a fenti táblázat.

Ám ha Ferenc rokon lett volna, akkor ugyanolyan másod-unokatestvére lett volna a költőnek, mint a szadai tanító!

Tényleg! Hogyan találta meg Emich az általunk felvázolt rokoni kapcsolatot a szadai rectorral? És miért nem találta meg Ferencsel, ha volt? Gyanítom, hogy nem ilyen alapon jutott el Csokonai Józsefhez.

A Szadával szomszédos Veresegyház, de maga Szada is, akárcsak Fót, fontos szerepet játszott a reformkorban a pesti magyar értelmiség életében.²⁰ Eleinte Karacs Ferenc rézmetsző veresegyházi szőlőjében vitatták meg az irodalmi élet eseményeit Fáy András, Döbrentei Gábor, Szemere Pál és mások. Később Fáy is vásárolt egy szőlőt, és nála is megfordultak a kor nagyjai, közöttük Kölcsey Ferenc is. Fáy társasága 1832-ben Fótra tette át székhelyét, ahol ismét szőlőskertet vett, szomszédságában Vörösmarty Mihályéval. E korántsem teljes felsorolással csak e vidék pezsgő irodalmi életét szeretném érzékeltetni, miközben Fóton majd Szadán ott él Csokonai József tanító. Karacsék, Fáyék, és irodalmár barátaik hírből vagy személyesen is ismerhették.

Karacs Ferenc Mária nevű leányának férje Környei Lajos református lelkész volt, (többek között éppen Alcsúton) testvére Környei István²¹ pedig szadai lelkész 1812-1853-ig, éppen Csokonai egész szadai működése alatt. (Maga Fáy András is Szadán kötött házasságot!) Környei István szadai lelkész lányát Dobos István veresegyházi református tiszteletes vette nőül, annak a Dobos Jánosnak a testvére, aki második feleségét Csokonai Zsuzsannát Szadáról viszi majd Ceglédre. Ez utóbbi esemény már az „Emich utáni” időkből való, de ennek ellenére gondolom így is érthető amit mondani szeretnék: nevezetesen azt, hogy a magyar irodalmi értékek kiadását és gondozását felvállaló Emich az akkori literatúra fent említett képviselőitől értesülhetett arról, hogy Csokonai Vitéz Mihály rokona – és éppen József – Szadán tanító.

Találkoztak-e, beszélgettek-e a rokonsági fokról, tudtak-e az 1841-ben Debrecenben elhunyt Józsefről, Emich nyomozott-e egyáltalán Debrecenben, s ha igen találkozott-e Csokonai Ferencsel? – megannyi kérdés, amelyekre nem ismerjük a választ. Ám lehet, hogy ilyen bonyolult kérdéseket csak mi teszünk fel. Az akkori viszonyok között Emich talán a legegyszerűbb megoldást választotta: a 60 esztendőszadai tanítóval

²⁰ Horváth Lajos Veresegyház, Írók, szőlők, zsellérek c. fejezet Veresegyház 1977

²¹ Karacs Zsigmond szíves közlése

megíratta a lemondó nyilatkozatot, s ezzel a maga részéről tisztázottnak tekintette készülő kiadványterveinek jogi alapjait. Ez utóbbi feltételezés azért fontos, mert Csokonai József nyilatkozata nem zárja ki Ferenc rokonságát a családdal! Ám erre csak akkor tudunk válaszolni, ha Ferenc felmenőit sikerül megtalálni.

Kérdőjelek bőven akadnak még, de két dolog kétségtelen bizonyítást nyert:

1. a szadai tanító nem Csokonai Vitéz Mihály öccsének 1802-ben született fia
2. az 1875-ben született Csokonai Vitéz Mihály Csokonai Vitéz Ferenc leszármazottja

Közben pedig felszínre került a szadai tanító népes családja és leszármazottai, a naszályi családrész, és egy 1841-es debreceni haláleset, mely talán a valódi unokaöcs elmúlását jegyezte fel.

+ + + + +